

דף שבועי

בס"ד

פרשת שמות, תשפ"ב, מספר 1450

רועה ומנהיג – האות והמטה בנימין סלנט

"דעת שם ה'", "אֲשַׁגְּבֶהוּ כִּי יֵדַע שְׁמִי" (תה' צא:יד).

בעל המשך חכמה² מפרש כך את אותם פסוקים:

פירוש, שהבורא יתברך שמו, השגת הווייתו נצחית ובלתי מושגת, קדמון ושלם בתכלית השלמות בקדמותו האמיתי לאין סוף, רק משתנה בשמותיו לפי השגת הנבראים.

הרב מצטט כאן קטעים ממאמרו הנפלא של רבי אבא בר ממל (שמו"ר, פרשת שמות ג, ו):

אמר ליה הקב"ה למשה. שמי אתה מבקש לידע? לפי מעשיי אני נקרא: פעמים שאני נקרא בא-ל שד-י, בצבא-ות, בא-לוהים, בה'. כשאני דן את הבריות אני נקרא א-לוהים. וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבא-ות. וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא א-ל שד-י. וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא ה'. שאין ה' אלא מידת רחמים, שנאמר: "ה' ה' א-ל ל רַחוּם וְחַנוּן" (שמ' לד:ו). הוי: "אֲהִיָּה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" אני נקרא לפי מעשיי.

בעל ה"משך חכמה" ממשיך: "ואמר לו למשה התגלות חדשה בשם הווייה, אשר לא נתגלה בזה לאבות בעודם בחיים עלי ארץ".

הרב סולובייצק³ מתייחס לנושא ידיעת ה', וגם למדרש משמו"ר:

אין ביכולתו של בן אנוש להשיג את המהות האמיתית של הא-ל, "כי לא יראני האדם וחי" (שמ' לג:כ). הרוח

סיפור שליחותו של משה מתחיל בהתגלות מלאך ה' אליו: "וּמַשָּׁה הָיָה רֹעֵה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנֵוֹ כִּהְיוֹן מִדִּין וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן... וַיָּבֹא אֶל הַר הָאֵל-לוֹהִים חֲרִבָּה" (שמ' ג:א). לשאלה למה נבחר משה, המדרש עונה, שהמילים 'רועה' ו'ינהג' מלמדות על משה:

"וּמַשָּׁה הָיָה רֹעֵה", עתידין ישראל להיגאל ממצרים, והיה משה מתוקן להם, דכתיב: "וּמַשָּׁה הָיָה רֹעֵה". "וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחֲרֵי הַמִּדְבָּר", אמר ר' יהושע בן קרחה... רמז לו שינהג את ישראל ארבעים שנה (תנ"י שמ' יז) (תנ"י שמ' יב, תו"ש).

ההתגלות: ה' נגלה למשה מתוך הסנה הבורע, ותגובת משה הייתה: "וַיִּסְתֵּר מִשֵּׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מֵהִבֵּיט" (שמ' ג:ו). מכאן שהבין לפני מי הוא עומד. משה חווה את ההתגלות, את הקשר לבורא עולם. וכאשר שאל: "וַאֲמָרוּ לִי מָה שְׁמוֹ מָה אֵמַר אֲלֵהֶם?" (שם:יג) ניתנה לו התשובה: "אֲהִיָּה אֲשֶׁר אֶהְיֶה... אֲהִיָּה שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם... ה' אֶלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם... זֶה שְׁמִי לְעֵלְמָם וְזֶה זְכָרִי לְדֹר דֹּר" (שם:יד-טו). פירוט השמות מוביל לשאלת המהות: מה היא ידיעת ה'?

רש"י הירש¹ (על אתר):

כל ידיעתנו את ה' אינה אלא ידיעת "שמותיו של הקב"ה". כל שעלינו לדעת על ה', כל שגילה ה' על עצמו, לא לעין נועד אלא לאוזן. והשמות, בהם אנו מכנים אותו, משקפים את מושגינו על הנהגתו אותנו, ועל יחסינו אליו. מכאן הביטויים רבי המשמעות:

2 הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, 1843-1926.
3 הרב יוסף דב הלוי (1903-1993), פרקים במחשבת הרב, עמ' 11.

* בנימין סלנט, קיבוץ סעד.
1 הרב שמשון בן רפאל הירש, 1808-1888.

הארץ היא כולה אל מקום הכנעני. ומשה נתיירא משתיהן, ואמר: "מי אֲנֹכִי כִּי אֶלְדָּךְ אֶל פְּרַעֲהָ? ואמר עוד... "כִּי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם?" ועל שתיהן ענהו ה'. אמר לו: אל תירא מפרעה "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" להצילך, "וְזֶה לְךָ הָאוֹת" אל העם "כִּי אֲנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ" אליהם, כי "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה".

הפלא באות.

קויפמן⁶ מתייחס להתגלות בסנה – בסיני, ומגדיר שני נושאים/מוטיבים המופיעים בפעם הראשונה: "הנביא השליח הישראלי" ו"הפלא האות", כאשר "הפלא אות" של "הנביא-השליח" מעיד על שליחותו של הנביא במצוות הא-לוהים. קויפמן עושה הבחנה ברורה בין הקוסם והקסם האלילי שפועל בכח עצמו, לבין משה ואהרן הפועלים כשליחי א-לוהים: "מקור הפלא הוא לא חכמת-כשפים, אלא רצון הא-ל והוא אות לשליחו".

אורבך⁷ עושה גם הוא את ההבחנה בין מעשי הכישוף המאגיים, "שאף הם נראים כמעשים נפלאים", ובין הא-ל במקרא, "שאינו משתמש... באמצעים מאגיים... נפלאותיו של משה הם אצבע א-לוהים", והוא מביא גם מדברי קויפמן (שצוטטו לעיל).

הרמב"ם⁸ כותב על האותות והמופתים:

משה רבנו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בליבו דופי... אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם.

המטה

כאשר משה מהסס, מפקפק, ושואל: "יְהִי לֹא יֶאֱמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקִלִּי כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה'". ה' משיבו: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו ה' מֶה זֶה בְּיָדְךָ וַיֹּאמֶר מֶטֶה. וַיֹּאמֶר הַשְּׁלִיכֵהוּ

האנושית אינה מסוגלת להקיף את האינסופי. למרות זאת יודעים אנו את ה' לפי מעשיו ובאופן שהם משפיעים עלינו בעולמנו. אלה הן תכונותיו – מידותיו. כדברי המדרש: "אמר ליה הקב"ה למשה, שמי אתה מבקש לידע? לפי מעשי אני נקרא".

השליחות: "וזה לך האות".

ה' אומר למשה: "וְעַתָּה לְכֵה וְאַשְׁלַחְךָ אֶל פְּרַעֲהָ וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם" (שמ' ג:י). מתברר למשה שלפניו שליחות מורכבת והוא שואל: א. "מי אֲנֹכִי? האם אנוכי ראוי למשימה? ב. "כִּי אֶלְדָּךְ אֶל פְּרַעֲהָ? ג. "וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם?" (שמ' ג:יא). על כך ה' משיבו: "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ" (שם:יב). משה נענה ומקבל את שליחותו, והאות הוא גם הסימן לכך. רבות נכתב על האות, שהוא מעין 'סימן' (כך יונתן בן עוזיאל: סימנא) למה שעתיד להתרחש. בכך הוא שונה מן האותות והמופתים שיתרחשו בעזרת המטה. הפרשנים העלו דעות שונות באשר לטיבו של האות; הוא מיוחד ולא נעשה בו מופת, ותכליתו להודיע. כך רש"י: "המראה אשר ראית בסנה". כשתצאו ממצרים "תַּעֲבֹדוּן (אותי) ...עַל הָהָר הַזֶּה" (שמ' ג:יב). ראב"ע (הפירוש הקצר):⁴

אמרו גאונים "וְזֶה לְךָ הָאוֹת" שב למילת "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" (שם:יב). ואחרים אמרו כי הוא רמז לאש הסנה. גם זה אות היה... והנכון בעיני כי אות יתחלק בלשון הקודש לטעמים רבים... וטעם "וְזֶה לְךָ הָאוֹת" למה שלחתיך להוציא את העם שתעבדו אותי על ההר הזה. גם יתכן להיות פירוש "וְזֶה לְךָ הָאוֹת" רמז לסנה (סיני), כי זה מקום מובחר שתעבדוני שמה.

הרמב"ם⁵ הולך בדרך שונה:

רבו הפירושים במקרא הזה. והנכון על דרך הפשט, כי הקב"ה אמר למשה שני דברים: שירד להצילו (את העם) מיד מצרים, והיה אפשר שיצילם בארץ גושן... אבל הבטיח עוד להעלותו מן

6 יחזקאל קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, ת"א תשכ"ד, עמ' 473 – 475.
7 אפרים א' אורבך, חז"ל פרקי אמונות ודעות, ירושלים תש"ל, עמ' 87.
8 רבי משה בן מימון, 1138-1204, הלכות יסודי התורה פרק ח' הלכה א.

4 רבי אברהם אבן עזרא, 1089-1167.
5 רבי משה בן נחמן, 1270-1294 (נפטר בעכו).

אַרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶרְצָה וַיְהִי לְנַחֲשׁ" (שמ' ד:א-ג).

רש"י הירש מסביר את שאלת משה:

משה אמת ותורתו אמת, אולם כאן בתחילה... היה מקום לפקפוקים בשליחות משה, וגם צדק משה בצפותו מראש כי ספקות יעלו בקרב העם.

הירש טוען, כי הפיכת המטה לנחש "אמצעי הוא לשכנע בו, כי מי שמצויד ביכולת הפיכת זו שלוחו הוא של כוח יחיד ומיוחד: כוח, הקובע את הסדר והמהלך הטבעיים של כל דבר". בהמשך הוא שואל: "ובכן מה הוא מטה? (ועונה) הינו הסמל המאפיין במיוחד את הטבע הכבוש תחת יד האדם" (וראו שם עוד).

אזכורו של המטה בין "עשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות" (אבות ה, ו) מלמד על ייחודו ועל התפקידים הרבים שמילא בהמשך. במדרשים יש התייחסות רבה גם לכינויו כמטה הא-לוהים וכמטה אהרון, כך בשמות רבה:

וּמִטָּה הָאֱ-לוֹהִים בְּיָדִי" (שמ' יז:ט) אמר לו מטה זה בידי, שאמר המקום, יהי בידך לעולם. ד"א: ... כשעשה בו אהרון נסים נקרא על שמו שנאמר "מטה אהרון", ובזמן שעשיתי אני נסים נקרא על שמי. ובזמן שהקב"ה עושה נסים נקרא על שמו שנאמר: "מטה הא-לוהים" (כו-ג).

הרב עופרן⁹ מקדיש לכך בספרו פרק מיוחד: "המטה של משה כחפץ מעבר". עופרן מסביר שבד"כ 'חפץ מעבר' עוזר לאדם בשלבי התבגרותו. כאן המטה משמש למשה "כלי המסייע להתמודדות עם מצבי מצוקה המתעוררים עקב פקפוק באמונה בנוכחותו של הקב"ה, בקיומו או באמתות דבריו". עופרן מרחיב את פירושו לשלבים השונים בהתפתחות תפקודו של המטה, ובהמשך, לאחר שהביע משה את חששו במעמד הסנה: "וְהָן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְקִלִּי כִּי יֵאֱמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה'" (שמ' ד:א), הוא כותב:

בתשובה לחששו המוצדק של משה, כי העם לא יאמין לציוויו של א-ל מופשט, שלא התגלה אליו, מציע הקב"ה את המטה כסימן. ברור שהמטה איננו "הדבר עצמו", אך ביכולתו לסייע להתמודד עם הקושי באופן זמני, עד אשר יתגלה הקב"ה לכל העם והאמונה בו תקנן בלבבות.

לאחר סירוב נוסף של משה: "שְׁלַח נָא בְיָד תְּשַׁלַּח" (שם:יג) עופרן ממשיך:

מצווה הקב"ה (בחרי אף) על משה ללכת למצרים, ומורה לו מפורשות לקחת את המטה: "וְאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ" (שם:יז). (ומוסיף): ברגע אחד, סתמי כמעט, נוצקת לתוך החפץ הזה משמעות אדירה. לו היה מדובר במטה גרידא, יכול היה משה ליטול ענף חלופי בהגיעו למצרים, אך אותו חפץ פונקציונלי מועלה, תוך פסוקים בודדים, מדרגת "מטה משה" לדרגת "מטה הא-לוהים". עולם שלם של משמעות נדחס אל אותו אובייקט. סמל לנוכחותו של הקב"ה ול"אמיתת הימצאו". אין הוא מטה ככל המטות... הוא נעשה יחיד ומיוחד שערכו לא יסולא בפז.

למדנו, שהאות הוא סימן, והאות הוא פלא. ונפלאותיו של משה הם אצבע א-לוהים, והמטה הוא סמל; יש בו כוח מיוחד הקובע את הסדר והמהלך הטבעיים של כל דבר. השליחות המורכבת של משה היא שליחות עם משמעות היסטורית של גיבוש העם, הוצאת בני ישראל ממצרים, מעמד הר סיני ולכתם במדבר בדרכם לארץ.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2> כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל. [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#) יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

9 אילעאי עופרן, תורה של הנפש, תל אביב 2018, עמ' 57 (וראו שם סעיפים נוספים בנושא).